

Trapt de rechtsprekende burger door twijfel in de valkuil?

Experimenteel onderzoek naar de invloed van de kracht van het bewijs en maatschappelijke onrust op de bewijsbeslissing en de straftoemeting

SANNE BOES*
ANNE DEKKERS**
ANNE FLEUR
GOEDEGEBUURE***
MAAIKE KAMPEN****
MARLEEN VAN
PROOIJEN*****

ABSTRACT

In dit experiment is de invloed van overtuigingskracht van het bewijs op de straftoemeting én de invloed van maatschappelijke onrust op de bewijsbeslissing en de straftoemeting bij Nederlandse burgers onderzocht. Aan 240 treinreizigers is een fictieve strafzaak over brandstichting voorgelegd, waarin de overtuigingskracht van het bewijs en de maatschappelijke onrust zijn gemanipuleerd. De respondenten is gevraagd of zij overtuigd waren van de schuld van de verdachte en zo ja, hoeveel maanden gevangenisstraf zij de verdachte op zouden leggen. De voornaamste verwachting was dat zwak bewijs en de aanwezigheid van maatschappelijke onrust twijfel veroorzaken bij de burger over de schuldigverklaring. Deze twijfel zou gecompenseerd worden door het toekennen van een lagere straf. Uit de resultaten bleek echter dat dit niet het geval is. Wat betreft de punitiviteit van burgers, is het opvallend dat in dit onderzoek de gemiddelde opgelegde straf lager ligt dan de vordering van de Officier van Justitie.

Kernwoorden: Experiment – punitiviteit – burgers – bewijsbeslissing - straftoemeting

INLEIDING

In het gros van de strafzaken moet een rechter twee belangrijke beslissingen nemen. Allereerst dient hij aan te geven of hij overtuigd is van de schuld van de verdachte. Deze overtuiging moet gefundeerd zijn op het bewijs. Wanneer de rechter de verdachte schuldig heeft verklaard, moet hij een beslissing nemen over de soort en de hoogte van de straf. Of het bewijs in de zaak sterk of zwak is, mag hierop geen invloed hebben. Bij het nemen van deze beslissingen zou de rechter mogelijk in twee psychologische valkuilen kunnen trappen. Allereerst kan er sprake zijn van compensatoir straffen; hierbij verklaart de rechter in een strafzaak waarbij het bewijs onzekerheid laat, de verdachte schuldig. Vervolgens uit hij zijn twijfel over de schuldigverklaring in het opleggen van een relatief lage straf. Uit het experimentele onderzoek van De Keijser en Van Koppen (2004) blijkt echter dat de rechter zo professioneel is dat hij zich hier niet schuldig aan maakt. Naar aanleiding van deze verklaring rees bij ons de vraag of compensa-

* Bachelorstudent Criminologie aan de Universiteit Leiden; sanneb@casema.nl

** Bachelorstudent Criminologie aan de Universiteit Leiden; a.g.dekkers@gmail.com

*** Bachelorstudent Criminologie aan de Universiteit Leiden;
annefleurgoedegebuure@hotmail.com

**** Bachelorstudent Criminologie aan de Universiteit Leiden; maaik_kampen@hotmail.com

***** Bachelorstudent Criminologie aan de Universiteit Leiden; mvan_prooijen@hotmail.com

toir straffen wel kan worden aangetoond onder Nederlandse burgers, die deze kunde niet hebben. Dit is de eerste valkuil die wij zullen onderzoeken.

De tweede valkuil, die onze interesse wekt, is daarin gelegen dat rechters onrust in de maatschappij als gevolg van een strafzaak, op een verkeerde manier meewegen in hun oordeel. Wij zullen onderzoeken of dit fenomeen bij burgers voorkomt.

Zoals blijkt uit het bovenstaande gaan wij de invloed van twee factoren, namelijk overtuigingskracht van het bewijs en maatschappelijke onrust, onderzoeken. Derhalve bestaat de hoofdvraag uit twee componenten:

Op welke wijze is de bewijskracht van invloed op de straftoemeting én op welke wijze is maatschappelijke onrust van invloed op de bewijsbeslissing en de straftoemeting bij Nederlandse burgers?

In het onderzoek naar deze vraag, zijn onze verwachtingen; dat logischerwijs het aantal schuldigverklaringen bij zwak bewijs lager is dan bij sterk bewijs; dat in een strafzaak met zwak bewijs en maatschappelijke onrust meer respondenten overtuigd zullen zijn van de schuld van de verdachte (onrustdoorwerking); dat de gemiddelde straf in strafzaken met zwak bewijs lager is dan met sterk bewijs (compensatoir straffen); dat in strafzaken met onrust een hogere straf wordt opgelegd (legitiem onrusteffect); dat in een strafzaak met zwak bewijs het compensatoir straffen versterkt wordt, indien maatschappelijke onrust aanwezig is (interactie-effect tussen compensatoir straffen en onrust).

Om deze hoofdvraag te toetsen is gebruik gemaakt van een experimenteel onderzoek. Wij hebben een compacte, fictieve strafzaak over brandstichting voorgelegd aan 240 Nederlandse burgers in de trein. Hierin zijn de overtuigingskracht van het bewijs en de maatschappelijke onrust gemanipuleerd, waardoor vier versies zijn ontstaan.

We hebben ons onderzoek beperkt tot het oordeel van burgers over een strafzaak, allereerst omdat wij ons afvragen of zij in de zojuist besproken valkuilen stappen. Daarnaast omdat in de mening van burgers de legitimiteit van de rechterlijke macht besloten ligt (Corstens, 2005). Deze legitimiteit zou in het geding kunnen komen, omdat er een roep uit de samenleving is om zwaarder te straffen (De Keijser, Van Koppen en Elffers, 2006). Dit onderzoek is van belang om meer inzicht te krijgen in straffen door burgers.

1 THEORETISCH KADER

1.1 Rechtspraak in de praktijk

1.1.1 Algemene taak van de rechter

Strafrechters hebben in Nederland als voornaamste taak het toetsen van de tenlastelegging zoals deze is opgesteld door de Officier van Justitie¹ in de betreffende zaak (Corstens, 2005). De rechter moet beoordelen of de verdachte schuldig is aan hetgeen hem verweten wordt en zo ja, welke straf hij opgelegd dient te krijgen. Aan de hand van het beslissingschema, zoals neergelegd in artikel 348 en 350 in het Wetboek van Strafvordering, kan de rechter deze taak rechtvaardig uitvoeren. Dit schema volgt op het onder-

¹ De Officier van Justitie in Nederland komt overeen met de procureur des Konings in België.

zoek ter terechtzitting en bestaat uit vier formele voorvragen en vier hoofdvragen. De hoofdvragen hebben betrekking op de bewezenverklaring van de tenlastelegging, de strafbaarheid van de daad en de strafbaarheid van de dader. Indien aan deze drie voorwaarden is voldaan, moet worden bepaald welke straf aan de dader wordt toegekend.

1.1.2 De bewijsbeslissing

De eerste hoofdvraag die de rechter dient te beantwoorden is de bewijsvraag; de vraag of het ten laste gelegde feit bewezen verklaard kan worden. Dit is het geval indien de rechter kan aantonen dat er 'in redelijkheid niet kan worden getwijfeld aan de juistheid van het verwijt dat aan de verdachte wordt gemaakt' (Corstens, 2005, p 632). Een bewezenverklaring kan voor de verdachte grote gevolgen hebben. Daarom wordt er in Nederland aan de rechter bij het vormen van zijn oordeel een stelsel van beperkingen opgelegd; dit stelsel wordt door velen 'negatiefwettelijk bewijsstelsel' genoemd (Corstens, 2005).

De eerste beperking is dat de rechter niet tot een bewezenverklaring mag komen indien hij niet overtuigd is van de schuld van de verdachte. Dit is de negatieve component van het bewijsstelsel. Crombag, Van Koppen en Wagenaar (2005) noemen deze 'overtuiging' het centrale criterium. Deze overtuiging moet gefundeerd zijn op de bewijsmiddelen die ter sprake komen op het onderzoek ter terechtzitting én zoals die zijn opgesomd in de wet in artikel 38 lid 1 Wetboek van Strafvordering. In dit laatste is de tweede beperking voor de rechter gelegen.

1.1.3 De beslissing over de straftoemeting

Wanneer de rechter tot een bewezenverklaring is gekomen en hij het feit en de dader strafbaar heeft bevonden, komt hij toe aan de laatste vraag van het wettelijke beslissingsschema. De rechter moet besluiten welke straf hij zal toekennen aan de dader. Op de straftoemeting is een aantal factoren van invloed, zoals de persoon van de dader en de omstandigheden van het geval (Corstens, 2005).

De wetgever heeft de rechter een ruime discretionaire bevoegdheid gegeven, zodat deze naar eigen inzicht de straf kan toemeten op de dader en het geval (Corstens, 2005). Het oordeel van een rechter wordt echter beperkt door wettelijke strafminima en maxima. Daarnaast wordt hij ook beïnvloed door collega's, de mogelijkheid voor burgers om rechtsmiddelen aan te wenden tegen een beslissing, de straffordering van de Officier van Justitie en de maatschappelijke opinie.

1.2 Compensatoir straffen

Zoals hierboven is beschreven, moeten rechters op basis van het bewijs overtuigd zijn van de schuld van een verdachte voordat zij tot schuldigverklaring overgaan. De overtuigingskracht van het bewijs mag geen rol meer spelen bij het opleggen van de strafmaat. Echter, De Keijser en Van Koppen (2004) vonden een aantal strafzaken waarin de verdachten betrekkelijk zware overtredingen hadden begaan, en toch met een lichte straf wegwamen. Bij nadere bestudering bleek dat de overtuigingskracht van het bewijs te wensen overliet. Met andere woorden, het leek er sterk op dat de rechter in de betreffende zaak de twijfel over de schuldigverklaring probeerde te compenseren door de verdachte een lagere straf te geven. Dit is door de onderzoekers compensatoir straffen genoemd. Uit nader experimenteel onderzoek van De Keijser en Van Koppen (2004)

bleek echter dat strafrechters zich niet schuldig maakten aan compensatoir straffen. Eén van de verklaringen die zij hiervoor geven, is de professionaliteit van de rechters. Rechters zouden er gedurende hun opleiding in getraind zijn het hiërarchische beslissingsmodel strikt toe te passen. Omdat burgers deze training niet hebben ondergaan, wordt verwacht dat compensatoir straffen bij hen wel voorkomt.

1.3 Maatschappelijke invloed

1.3.1 Veranderingen in de beslissingsvrijheid

Tegenwoordig heeft de rechter de vrijheid om verschillende factoren mee te nemen in zijn beslissing. Deze beslissingsvrijheid is er niet altijd geweest.

Vroeger was er sprake van een sub iudice beginsel² (Buruma, 2006). Dit houdt in dat niemand zich over een zaak uit mag laten, zolang deze onder de rechter is. Zo kon de rechter op geen enkele wijze worden beïnvloed door druk vanuit de samenleving. Volgens Montesquieu (1748) diende de rechter slechts 'la bouche de la loi' te zijn, de mond van de wet.

Nijboer (1999) bespreekt dat de rechter sinds het begin van de twintigste eeuw steeds meer 'de vrije hand' heeft gekregen. Maatschappelijke factoren hebben tegenwoordig een grotere invloed op het rechterlijke oordeel waardoor de interpretatie van de wet minder strikt is. Dit is allereerst een gevolg van de veranderende positie van rechters. Zij worden nu minder als elitair gezien en staan hierdoor dichterbij de bevolking (Buruma, 2006). Door het verlies van deze elitaire positie heeft de maatschappij nu meer invloed op de beslissing van de rechter. Daarnaast speelt het OM een belangrijke rol in de vergroting van de invloed van maatschappelijke factoren. Zij heeft naast de vervolgingsbeslissing een kanaliserende rol wat betreft maatschappelijke gevoelens (Van de Bunt, De Keijser en Elffers, 2004). De strafvordering van de Officier van Justitie geeft tegenwoordig vaker de omkadering van de maatschappelijke onrust weer. Ten slotte kunnen de media onder burgers een gevoel van onvrede en onbehagen aanwakkeren door het dramatiseren van gebeurtenissen. De Belgische socioloog Elchardus noemt dit verschijnsel de 'dramademocratie'. Het gaat steeds minder om eigen ervaringen van mensen, maar steeds meer om wat men via de media heeft gehoord (Elchardus, 2004). Deze bewering wordt bevestigd door Elsen (2003). Uit onderzoek blijkt dat voor veel mensen de media een belangrijke bron is voor informatie over criminaliteit. Er kunnen gemakkelijk relaties gevonden worden tussen de mediaconsumptie van burgers en hun houding tegenover straffen en criminaliteit. Deze relatie wordt echter ook beïnvloed door derde factoren, zoals demografische kenmerken.

1.3.2 Redenen om maatschappelijke invloed mee te wegen in de beslissing

Zoals hierboven is beschreven, kan de maatschappij van invloed zijn op de rechters. Deze invloed ontstaat dikwijls wanneer een bepaald delict onrust oproept in de samenleving. Er zijn een drietal redenen te noemen waarom rechters deze maatschappelijke onrust mee zouden moeten wegen in hun beslissing.

2 Sub iudice, wat aan de rechter is voorgelegd, waarmee het beginsel wordt verwoord naar luid waarvan (gezaghebbende) derden zoals de pers en universiteitsprofessoren zich moeten onthouden van commentaar die het oordeel van de rechter kan beïnvloeden en dus zijn onafhankelijkheid in het gedrag zou brengen (Dirx, Tilleman & van Orshoven, 2001).

Allereerst moeten de rechters weten wat er leeft onder de burgers en dit in hun beslissing laten meewegen (Van Koppen & De Keijser, 2002). Dit is belangrijk, omdat de rechterlijke macht een 'orgaan van de samenleving' is, ondanks dat zij een onafhankelijke positie bekleedt en niet ter verantwoording kan worden geroepen (Van de Bunt & Mevis, 2004). In deze gebondenheid aan de maatschappij ligt ook de legitimatie van de rechter. Van de Bunt en Mevis (2004) bespreken dat de legitimiteit van het oordeel van de rechter steeds meer gelegen is in de mate waarin het oordeel voldoet aan maatschappelijke opvattingen. Men is responsieve rechtspraak steeds belangrijker gaan vinden. Dit betekent dat de rechter in zijn uitspraken meer rekening dient te houden met de maatschappelijke opinie (Nijboer, 1999).

Ten tweede zijn rechters volgens Buruma (2006) deskundig, maar ontbreekt het hen soms aan 'zichtbare persoonlijkheid'. De maatschappelijke opinie kan een soort 'common sense' toevoegen aan het strafrechtelijke systeem.

Een derde reden voor het meewegen van maatschappelijke onrust in de rechterlijke beslissing is proberen de kloof met de samenleving te verkleinen (Van de Bunt & Mevis, 2004). Rechters geven aan dat zij de kritiek op hun beslissingen als niet wenselijk ervaren. In het volgende hoofdstuk zal hier verder op in worden gegaan.

De invloed die maatschappelijke onrust heeft op het rechterlijk oordeel staat op gespannen voet met de onafhankelijkheid van de rechter (Van de Bunt & Mevis, 2004), omdat de rechter niet meer volledig vrij staat om zonder druk van buitenaf te kunnen oordelen. De rechter zal deze externe invloeden tot op bepaalde hoogte mee moeten nemen in zijn beslissing. Uit onderzoek van De Keijser, Van de Bunt en Elffers (2004), waarin een aantal discussies is gevoerd met strafrechters, blijkt dat de rechter goed in staat is af te wegen welke invloed relevant is in bepaalde omstandigheden. Hij beschikt over voldoende professionaliteit om ervoor te zorgen dat een afstand gewaarborgd blijft tussen de maatschappelijke opinie en zijn onafhankelijkheid.

1.4 Kloof tussen rechter en burger

Zoals hierboven is beschreven, is het voor de rechter van belang maatschappelijke opvattingen in zijn oordeel mee te nemen om de kloof met de burger te verkleinen. Een onderdeel van deze kloof betreft het verschil in punitiviteit³. Dit houdt in dat Nederlandse burgers een zwaardere straf willen opleggen dan de rechter doet (De Keijser, Van Koppen en Elffers, 2006). Vooral wanneer sprake is van maatschappelijke onrust over een strafzaak kan het voorkomen dat de straf die de burgers wensen en de uitspraak van de rechter ver uit elkaar liggen. Dit zou een bedreiging kunnen zijn voor de legitimiteit van de strafrechters.

Voor het bestaan van deze kloof worden verschillende verklaringen gegeven. Een eerste verklaring zou de beeldvorming in de media over criminaliteit kunnen zijn. De media zijn voor burgers een belangrijke bron van kennis over strafzaken en de criminaliteit als maatschappelijk probleem (Van Noije & Lamet, 2008; Elsen, 2004). Uit onderzoek van de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling⁴ (RMO) (2006) blijkt dat media vooral de spectaculaire zaken uitlichten. Burgers krijgen hierdoor een verte-

3 Punitiviteit kan worden omschreven als de hoogte van de uitgesproken straffen.

kend beeld van een maatschappelijk probleem (Van Noije & Lamet, 2008). Dit kan de bezorgdheid over criminaliteit vergroten, hetgeen zich kan uiten in de roep van burgers om strenger te straffen. De burgers willen het probleem opgelost zien en denken dat strenger straffen de enige manier is om dit te bewerkstelligen (De Keijser, Van Koppen & Elffers, 2006).

Een tweede verklaring voor het feit dat burgers zwaarder willen straffen dan rechters, zou kunnen zijn dat rechters pessimistischer zijn over de werking van straffen. Uit onderzoek van De Keijser, Elffers en Hessing (2002) blijkt dat er een negatief verband is tussen kennis van en ervaring met het strafrecht en de houding tegenover het bereiken van strafdoelen. Hoe meer kennis iemand heeft van het strafrecht, hoe negatiever hij tegenover het realiseren van strafdoelen staat. Ook kan het zijn dat rechters zich, meer dan leken, bewust zijn van het ingrijpende karakter van straffen (De Keijser, Elffers & Hessing, 2002).

2 METHODE

2.1 Opzet en hypothesen

In dit onderzoek wordt gekeken naar twee factoren die van invloed zijn op het oordeel van burgers in een strafzaak. Hiervoor is een experimentele onderzoeksopzet de uitgelezen manier. Deze opzet biedt de mogelijkheid om voor het onderzoek interessante factoren te isoleren en te manipuleren. Dit is de enige methode om overige invloeden uit te sluiten en enkel het effect van de gemanipuleerde factoren te meten.

We hebben aan de respondenten een fictieve strafzaak voorgelegd. Aan hen is gevraagd deze casus te lezen en vragen over de bewijsbeslissing en de strafmaat te beantwoorden. Er zijn twee factoren gemanipuleerd, namelijk de overtuigingskracht van het bewijs en de maatschappelijke onrust. Er is voor gekozen een versie te maken met sterk bewijs en een met zwak bewijs. Dit betekent dat bij de laatste meer ruimte is om te twijfelen aan de schuld van de verdachte. De invloed van maatschappelijke onrust is gemanipuleerd door een extra alinea toe te voegen waarin deze onrust wordt omschreven. Verderop in dit hoofdstuk wordt gedetailleerd weergegeven hoe dit is gemanipuleerd. Buiten deze twee factoren zijn de zaken identiek om te zorgen dat eventuele verschillen in de resultaten alleen verklaard kunnen worden door de gemanipuleerde factoren.

Door deze twee factoren in de strafzaken te combineren ontstaan er vier verschillende versies van de strafzaak: een zwak-bewijsversie zonder maatschappelijke onrust (Z-), een zwak-bewijsversie met maatschappelijke onrust (Z+), een sterk-bewijsversie zonder maatschappelijke onrust (S-) en een sterk-bewijsversie met maatschappelijke onrust (S+).

Het design van het experiment is een between-subjects design. Bij dit design krijgt elke respondent één versie van de vragenlijst voorgelegd. Op deze manier wordt voorkomen dat gevonden verschillen in de resultaten toegeschreven kunnen worden aan het feit dat de respondenten weten op welke punten de versies gemanipuleerd zijn.

4 De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) is de adviesraad van het Kabinet en de Staten Generaal voor de sociale verhoudingen in Nederland. Het RMO heeft als taak advies te geven over 'participatie van burgers en stabiliteit van de samenleving, zie <http://www.adviesorgaan-rmo.nl/>.

2.1.1 Bewijsbeslissing

De bewijsbeslissing wordt gemaakt op basis van de overtuigingskracht van het bewijs. Als gevolg hiervan zal een verdachte in een zaak met zwak bewijs logischerwijs minder snel schuldig worden verklaard. Deze veronderstelling gebruiken wij om te checken of de manipulatie van de overtuigingskracht van het bewijs voldoende is. De assumpties, die in telling horen bij de hypothesen, zijn als volgt uit deze aanname geformuleerd:

- (1) *in de versie zwak bewijs zonder onrust (Z-) gaan minder mensen over tot schuldigverklaring dan in de versie sterk bewijs zonder onrust (S-).*
- (2) *in de versie zwak bewijs met onrust (Z+) gaan minder mensen over tot schuldigverklaring dan in de versie sterk bewijs met onrust (S+).*

Ook verwachten wij dat maatschappelijke onrust een rol speelt in de bewijsbeslissing. We gaan ervan uit dat door deze onrust meer mensen overtuigd zijn dat de verdachte schuldig is. Wij noemen dit effect onrustdoorwerking, wat wordt uitgewerkt in de volgende hypothesen:

- (3) *in de versie zwak bewijs met onrust (Z+) gaan meer mensen over tot schuldigverklaring dan in de versie zwak bewijs zonder onrust (Z-).*
- (4) *in de versie sterk bewijs met onrust (S+) gaan meer mensen over tot schuldigverklaring dan in de versie sterk bewijs zonder onrust (S-).*

Hypothese vijf heeft te maken met onrustdoorwerking in de twee bewijsversies. Omdat het bewijs in de sterk-bewijsversies sluitend is, is de verwachting dat alle respondenten schuldig verklaren. Omdat het bewijs voldoende krachtig is om de verdachte schuldig te verklaren, heeft onrust geen effect op de beslissing. Bij zwak bewijs speelt onrust juist wel een rol, omdat niet alle respondenten door het bewijs overtuigd zullen zijn van de schuld van de verdachte. Wij verwachten dat de respondenten in dat geval door de onrust eerder zullen overgaan tot schuldigverklaring.

- (5) *het verschil in schuldigverklaringen tussen de zwak-bewijsversie zonder onrust (Z-) en de sterk-bewijsversie zonder onrust (S-) is groter dan het verschil tussen de zwak-bewijsversie met onrust (Z+) en de sterk-bewijsversie met onrust (S+).*

2.1.2 Strafmaat

Allereerst wordt gekeken naar de invloed van de overtuigingskracht van het bewijs op de strafmaat. De mate van onrust is in de versies die worden vergeleken gelijk. Wij verwachten dat sprake is van compensatoir straffen. Dit houdt in dat de respondenten bij zwak bewijs een lagere straf geven aan de verdachte om hun twijfel over de schuldigverklaring op basis van zwak bewijs te compenseren. We hebben de volgende hypothesen geformuleerd:

- (6) *in de zwak-bewijsversie zonder onrust (Z-) geven mensen gemiddeld een lagere straf dan in de sterk-bewijsversie zonder onrust (S-).*

(7) *in de zwak-bewijsversie met onrust (Z+) geven mensen gemiddeld een lagere straf dan in de sterk-bewijsversie met onrust (S+).*

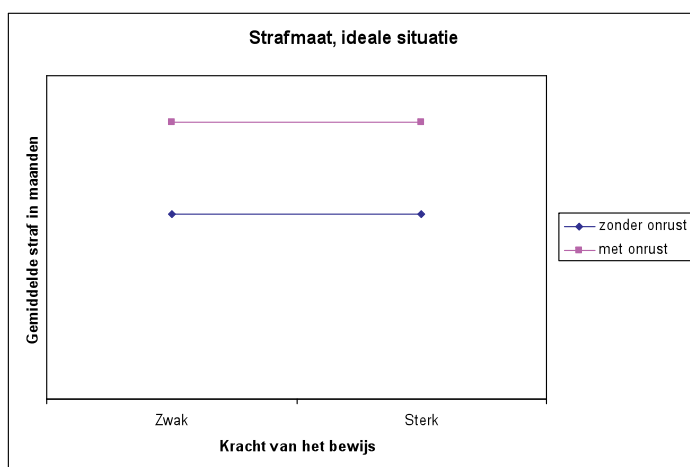
Wanneer er in de maatschappij veel onrust is ontstaan over een bepaalde zaak, mag deze onrust invloed hebben op de strafmaat.⁵ Hierdoor kan de straf hoger uitvallen. Dit noemen wij het legitiem onrusteffect. De volgende hypothesen hebben wij hieraan ontleend:

(8) *in de zwak-bewijsversie zonder onrust (Z-) geven mensen gemiddeld een lagere straf dan in de zwak-bewijsversie met onrust (Z+).*

(9) *in de sterk-bewijsversie zonder onrust (S-) geven mensen gemiddeld een lagere straf dan in de sterk-bewijsversie met onrust (S+).*

Hypothese tien betreft een interactie-effect tussen compensatoir straffen en het legitiem onrusteffect. Hoe we tot dit effect komen, zal hieronder in stappen worden uitgelegd.

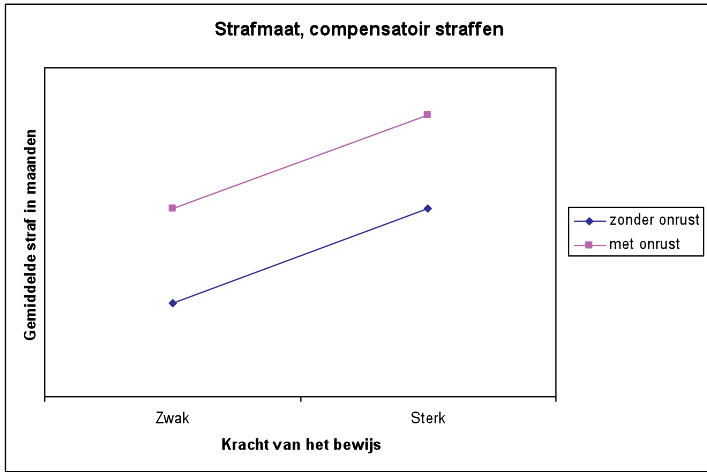
FIGUUR 1 STRAFMAAT, IDEALE SITUATIE

In figuur 1 is het ideaalbeeld geschetst van de werking van de straftoemeting door een rechter. Er is onderscheid gemaakt tussen een zaak met zwak en sterk bewijs en tussen een zaak met en zonder maatschappelijke onrust. Zoals uitgelegd bij hypothese acht en negen mag maatschappelijke onrust doorwerken in de strafmaat. Daarom liggen de gemiddelde straffen in zaken met maatschappelijke onrust hoger dan in zaken zonder deze onrust. Dit hebben wij het legitiem onrusteffect genoemd.

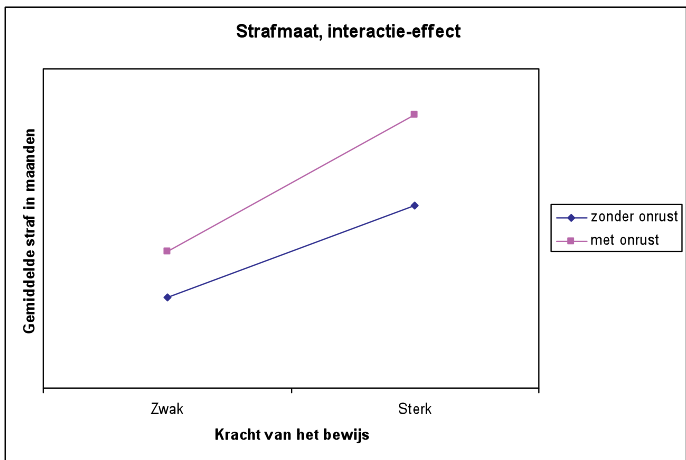
⁵ De legitimatie hiervoor ligt in het feit dat de rechter de omstandigheden van het geval mag meewegen in zijn beslissing over de straftoemeting, zoals beschreven in paragraaf 1.1.3 van dit artikel. In paragraaf 1.3.1 worden de veranderingen in de beslissingsvrijheid van de rechter besproken die ertoe hebben geleid dat maatschappelijke factoren, zoals onrust, een grotere invloed hebben gekregen op het rechterlijk oordeel. Paragraaf 1.3.2 beschrijft de redenen voor de rechter om deze maatschappelijke onrust mee te wegen in zijn beslissing.

FIGUUR 2 STRAFMAAT, COMPENSATOIR STRAFFEN

Bij de straftoemeting hoort de overtuigingskracht van het bewijs geen rol te spelen, omdat de verdachte al schuldig is verklaard. Wij verwachten dat dit bij burgers niet het geval is, omdat zij hun onzekerheid over de schuldigverklaring op basis van zwak bewijs laten doorwerken in de straf. Dit komt, zoals is te zien in figuur 2, tot uiting in een lagere straf bij zwak bewijs. Dit wordt compensatoir straffen genoemd.

FIGUUR 3 STRAFMAAT, INTERACTIE-EFFECT

Zoals hierboven beschreven, verwachten we allereerst dat burgers hun twijfel over schuldigverklaring op basis van zwak bewijs compenseren door een lagere straf te geven. Daarnaast hangt de mate van compensatoir straffen af van het niveau van onrust in de zaak; in een zaak met maatschappelijke onrust is het effect van compensatoir straffen sterker dan in een zaak zonder onrust. Dit komt omdat de burgers zich realiseren dat de kans bestaat dat zij door de ontstane onrust sneller schuldig hebben verklaard. Er wordt dan gecompenseerd voor twijfel over de schuldigverklaring op basis van twee factoren: het zwakke bewijs en de maatschappelijke onrust. Dit is een

interactie tussen compensatoir straffen en onrust, omdat in een strafzaak met zwak bewijs het compensatoir straffen versterkt wordt, indien maatschappelijke onrust aanwezig is.

- (10) *het verschil in strafmaat tussen de zwak-bewijsversie zonder onrust (Z-) en de sterk-bewijsversie zonder onrust (S-) is kleiner dan het verschil in strafmaat tussen de zwak-bewijsversie met onrust (Z+) en de sterk-bewijsversie met onrust (S+).*

2.2 Strafzaak

2.2.1 Aard, vorm en omvang van het casusmateriaal

In dit onderzoek hebben wij ervoor gekozen om het onderzoeksmateriaal aan de respondenten aan te bieden in de vorm van een vignet. Dit is een compact stuk tekst, variërend van tien regels tot twee pagina's, wat veel gebruikt wordt in onderzoek naar beslisprocessen. De reden hiervoor is dat de onderzoeker gemakkelijk enkele onderdelen kan variëren zonder dat het onoverzichtelijk wordt.

Wij hebben ons bij het opstellen van de vignetten gericht op een maximale omvang van twee pagina's. Er is gekozen voor een gedetailleerd en redelijk uitgebreid vignet, zodat er voldoende ruimte is voor het creëren van twijfel en onzekerheid in de zwak-bewijsversies en voor maatschappelijke beroering in de versies met onrust. Op deze manier wordt voorkomen dat deze factoren onopvallend zijn of er juist te dik bovenop liggen. Een andere reden voor deze omvang heeft betrekking op de manier van data-verzameling. Het is van belang dat de respondenten in ongeveer tien minuten voldoende tijd hebben om de casus te bestuderen en de bijbehorende vragen te beantwoorden, zonder dat ze de zin en concentratie verliezen.

De omschrijving van de strafzaak is in de vorm van een strafdossier. Dit is verkort door alleen de onderdelen die voor de loop van het verhaal, het bewijs en de maatschappelijke onrust van belang zijn, in de casus weer te geven. Andere informatie die normaliter in een strafdossier wordt vermeld, is weggelaten. Wij hebben de schrijfstijl die gebruikelijk is voor strafdossiers in het vignet overgenomen, om de strafzaak voor de respondent zo realistisch mogelijk te maken.

2.2.2 Het casusmateriaal

De door ons geconstrueerde strafzaak betreft een brandstichting, omdat wij de invloed van maatschappelijke onrust willen onderzoeken. Om dit element te isoleren, is gekozen voor een type zaak die de respondenten niet gemakkelijk zullen associëren met een geval waarover veel ophef is geweest. Daarnaast is het van belang dat het delict niet vanuit haar aard veel maatschappelijke onrust opwekt, zoals een kindermoord of een zedendelict. Brandstichting, die niet de dood tot gevolg heeft maar wel zorgt voor grote materiële schade, is een ernstig delict. Respondenten zullen begrijpen dat daar maatschappelijke onrust over kan ontstaan, maar dit is niet vanzelfsprekend.

Voor de opbouw van de casus en de elementen die erin worden verwerkt, hebben wij de casus van De Keijser en Van Koppen (2004) als voorbeeld gebruikt. De strafzaak begint met de verklaringen van getuigen. Deze worden gevolgd door de aanhouding en het verhoor van de verdachte. Daarnaast blijkt uit een fotoconfrontatie en een deskundigenverslag het bewijs tegen de verdachte. De omschrijving van de strafzaak wordt afgesloten met het requisitoir en de strafvordering van de Officier van Justitie.

Het basisverhaal; brandstichting met sterk bewijs en zonder maatschappelijke onrust (S-)

In het basisverhaal gaat de negentienjarige Daan de Wit op een zaterdagavond een biertje drinken met zijn vroegere schoolvriend Bram Zandvliet, die hij al drie jaar niet heeft gezien. Zij praten over hun oude basisschool 'de Julianaschool' en tijdens het gesprek komt bij Bram de onderdrukte woede naar boven. Hij was een kwajongen die veel streken uithaalde, waarop de leraren volgens hem met ongepaste straffen reageerden. Na afloop van het gesprek rijdt Bram op zijn scooter naar de Julianaschool. Daar breekt hij een raam open en steekt de gordijnen in de aula in brand. Hij rent terug naar zijn scooter en rijdt weg naar huis. Simone van Vliet ziet hem voorbijrijden. Tijdens een fotoconfrontatie wijst zij de foto van Bram aan als de dader van de brandstichting. Uit het sporenonderzoek blijkt dat de vingerafdrukken van Bram overeenkomen met de vingerafdrukken die gevonden zijn op het raam aan de zijkant van de Julianaschool. Bram bekent dat hij boos was en daarom de school in brand heeft gestoken. De Officier van Justitie wijst in zijn strafvordering op de grote materiële schade die de brand tot gevolg heeft en vordert een gevangenisstraf van twaalf maanden.

2.2.3 Het bewijs

Het basisverhaal, zoals hierboven beschreven, is de sterk-bewijsversie. Van dit verhaal is ook een zwak-bewijsversie geconstrueerd, waarin onzekerheid over de schuld van de verdachte is gecreëerd. De mate van deze onzekerheid is van groot belang, omdat te zwak bewijs kan leiden tot geen enkele schuldigverklaring door de respondenten. Aan de andere kant moet het bewijs in de zwak-bewijsversie niet te veel lijken op het bewijs in de sterk-bewijsvariant, omdat het verschil tussen de versies in dat geval te klein is. In beide gevallen zullen er dan geen gegevens zijn om de hypothesen te toetsen.

Wij hebben ervoor gekozen de overtuigingskracht van het bewijs in de zwak- en sterk-bewijsversie op drie concrete punten te laten verschillen. Allereerst de verklaring van de verdachte: in de sterk-bewijsversie legt hij een bekentenis af en in de zwak-bewijsversie ontkent hij te allen tijde de brandstichting te hebben gepleegd. Ten tweede wordt bij de fotoconfrontatie de verdachte in de sterk-bewijsversie onmiddellijk en met zekerheid herkend. In de zwak-bewijsversie herkent de getuige de verdachte pas na enige aarzeling. Het derde punt waarop de overtuigingskracht van het bewijs is gemanipuleerd, is het sporenonderzoek. In de sterk-bewijsvariant komen de vingerafdrukken op het raam aan de zijkant van de Julianaschool volledig overeen met die van de verdachte. In de zwak-bewijsvariant is niet met zekerheid te zeggen dat de vingerafdrukken van de verdachte afkomstig zijn.

Om een eventuele schuldigverklaring in de zwak-bewijsversie voor de respondenten aannemelijk te maken is de verklaring van Daan de Wit, de vriend van de verdachte, toegevoegd. Hij vertelt over de woede die bij de verdachte naar boven kwam in hun gesprek. Dit zou een motief kunnen zijn.

Wij verwachtten dat door het manipuleren van de bovengenoemde factoren, het verschil in overtuigingskracht van bewijs tussen de twee versies groot genoeg zou zijn.⁶ Hierdoor zouden de gecreëerde twijfel en onzekerheid in de zwak-bewijsvariant tot voldoende schuldigverklaringen leiden. Hoe groot dit aantal zou zijn, was moeilijk te voor-

6 Wij hebben kort overwogen om ook een derde bewijsvariant te construeren om het probleem van te weinig schuldigverklaringen in de zwak-bewijsversies te ondervangen. We hebben er uiteindelijk voor gekozen deze versie niet te maken, omdat het ons gecompliceerd leek de strafzaak zo te manipuleren dat de overtuigingskracht van het bewijs tussen sterk en zwak in zou komen te liggen.

spellen en behoorde tot één van de risico's van deze onderzoeksopzet. In de pilotstudy is aan het verschil in de overtuigingskracht van het bewijs aandacht besteed.

2.2.4 De maatschappelijke onrust

De andere factor waarin wij geïnteresseerd zijn, is maatschappelijke onrust. Om dit te meten is van beide bewijsversies één variant geconstrueerd met onrust en één zonder. Uiteindelijk hebben we ervoor gekozen om in de onrustversies de volgende alinea toe te voegen aan de vordering van de Officier van Justitie:

“Ook wil ik u nog wijzen op de beroering en verontwaardiging die de brandstichting onder de bevolking teweeg heeft gebracht. De brand heeft in de maatschappij en de Tweede Kamer een discussie aangewakkerd over de teloorgang van normen en waarden bij jongeren. Er heerst grote verbijstering over het gemak en de doelloosheid waarmee de brand is gepleegd. Gedurende enkele weken hebben de landelijke en regionale kranten vol gestaan met berichtgeving over de brand op de Julianaschool in Het Bildt. Ik citeer enkele koppen: ‘Brand op Julianaschool blijkt aangestoken’, ‘Directeur afgebrande Julianaschool schakelt kinderpsycholoog in om leerlingen op te vangen’, ‘Veel onbegrip bij ouders van leerlingen Julianaschool: ‘Wie doet nu zoiets?’ en ‘Geldinzamelingsactie kinderen voor nieuwe meubels afgebrande school’”

De keuze voor deze alinea is gemaakt om te benadrukken dat er landelijk maatschappelijke onrust is ontstaan en deze niet slechts plaatselijk en van korte duur is. Door te wijzen op de discussie in de Tweede Kamer en te citeren uit landelijke kranten hebben wij concrete voorbeelden gegeven van de gevolgen, de beroering en de verontwaardiging over de brandstichting. Zo proberen we in te spelen op het gevoel van de respondenten. Overigens is het in een strafdossier niet vreemd dat de Officier van Justitie wijst op het ontstaan van beroering en verontwaardiging in de samenleving.

2.2.5 Overige overwegingen bij de casus

Er zijn nog enkele andere belangrijke keuzes gemaakt bij het opstellen van de casus en de vragenlijst. Allereerst was het van belang dat de antwoorden over de strafmaat van dezelfde eenheid zijn om deze te kunnen vergelijken⁷. Wij hebben ervoor gekozen de respondenten te vragen de strafmaat weer te geven in aantal maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Het leek ons wat betreft de inhoud van de casus geen probleem te vragen naar gevangenisstraf, omdat het een ernstig delict betreft en een meerderjarige verdachte. We hebben de respondenten een richtpunt gegeven met betrekking tot de hoogte van de straf, in de vorm van de vordering van de Officier van Justitie. Deze vordering, die twaalf maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf bedraagt, is in de casus genoemd en ter inleiding op de vraag naar strafmaat herhaald. Op deze manier wordt een grote variatie in strafmaat voorkomen.

Een tweede belangrijk punt is dat wij geïnteresseerd waren in de mening van burgers en dat de respondenten daarom naar eigen inzicht moeten oordelen over de casus. Een

⁷ Wij hebben de volgende mogelijkheden overwogen: een lijntje waarop de respondenten door middel van een kruisje aan kunnen geven hoe zwaar zij vinden dat de verdachte gestraft moet worden; de zwaarte van de straf aangeven door strafpunten toe te kennen; de respondenten vragen de strafmaat weer te geven in aantal maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf. We hebben gekozen voor de laatste optie, omdat dit dicht in de buurt van de werkelijkheid komt. Bovendien kunnen de respondenten zich het beste inbeelden welke gevolgen deze sanctie heeft voor de verdachte.

ander mogelijk probleem was dat leken geen kennis hebben over de criteria die een rechter gebruikt om te oordelen over de verdachte. Om dit probleem te ondervangen, hebben wij ter inleiding op de vragen uitgelegd dat een rechter alleen straf op kan leggen als hij overtuigd is van de schuld van de verdachte op basis van het bewijs en dat hij vrij is om af te wijken van de vordering van de Officier van Justitie.

2.3 Pilotstudy

Om de duidelijkheid van de casus en de vragenlijst te toetsen, hebben wij een pilotstudy uitgevoerd. Het doel was om te kijken of het zwakke bewijs genoeg schuldigverklaringen zou opleveren. Daarnaast of de vordering van de Officier een goed richtpunt zou zijn voor het opleggen van de hoogte van de straf.

In de pilotstudy hebben wij dertig zwak-bewijsversies zonder onrust (Z-) en twintig sterk-bewijsversies met onrust (S+) uitgedeeld. Hierin waren alle vier de te manipuleren factoren aanwezig. De respondenten waren afkomstig uit onze naaste vrienden- en familiekring.

TABEL 1. PERCENTAGE SCHULDIGVERKLARINGEN IN DE PILOTSTUDY

	Schuldig	Onschuldig	N ⁸
S+	100	0	20
Z-	40	60	30

Uit tabel 1 blijkt dat alle respondenten met een sterk-bewijsversie de verdachte schuldig hebben verklaard. Bij de zwak-bewijsversie ligt dit percentage op 40 %. Het zwakke bewijs is dus voldoende sterk is geweest om ervoor te zorgen dat minimaal één derde van de respondenten de verdachte schuldig verklaarde.⁹

TABEL 2. STRAFMAAT IN MAANDEN IN DE PILOTSTUDY

	Gemiddelde strafmaat	Mediaan
S+	16.0	12
Z-	14.8	8

Het gemiddelde in strafmaat ligt hoger in de S+ dan in de Z-. Dit ligt in de lijn van onze verwachtingen. De vordering van de Officier van Justitie in de pilotstudy was 24 maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Omdat uit de tabel blijkt dat het gemiddelde en de mediaan daar sterk van afwijken is, na navraag bij enkele deskundigen, de vordering van de Officier van Justitie verlaagd naar twaalf maanden.

2.4 Dataverzameling

2.4.1 Procedure van dataverzameling

De keuze om iedere respondent één versie van de strafzaak voor te leggen, vereist dat voldoende respondenten moeten participeren in het onderzoek. Omdat we ervan uitgaan dat in de zwak-bewijsversies ongeveer tweederde van de respondenten de ver-

⁸ N = aantal

⁹ Naar aanleiding van deze uitkomst hebben wij besloten dat een derde bewijsvariant niet nodig is.

dachte onschuldig verklaart, hebben we van deze variant meer strafzaken uitgedeeld om voldoende gegevens over de strafmaat te verkrijgen.

Er is voor gekozen om de strafzaken uit te delen in de trein. Ten eerste omdat in relatief korte tijd veel data kunnen worden verzameld. Een tweede argument is dat er in de trein een redelijk divers publiek aanwezig is. Op deze manier trachtten we een representatieve steekproef te kunnen nemen van de Nederlandse bevolking vanaf veertien jaar. Deze ondergrens is noodzakelijk, omdat de respondent begrijpend moet kunnen lezen om de vragen te beantwoorden.

Op een donderdag en een zaterdag in april 2008 zijn, met toestemming van de Nederlandse Spoorwegen, de data verzameld in de trein ¹⁰. Aan reizigers is gevraagd enkele vragen te beantwoorden over een strafzaak. Naar onze schatting was 75 % van de reizigers bereid mee te werken.¹¹ Aan hen zijn de vier versies van de strafzaak ‘random’ uitgedeeld. De verdeling van de respondenten over de versies is weergegeven in onderstaande tabel.

TABEL 3. VERDELING VAN HET AANTAL RESPONDENTEN PER VERSIE

	Sterk bewijs	Zwak bewijs	Totaal
Zonder onrust	46	73	119
Met onrust	47	74	121
Totaal	93	147	240

2.4.2 Antwoordformulier

De vragenlijst inclusief casus bevat zes pagina’s. Na een korte uitleg op het voorblad volgen drie achtergrondvragen: naar geslacht, leeftijd en hoogst voltooide opleiding. Hierop volgt de strafzaak, waarna de bewijsbeslissing wordt voorgelegd. Indien de respondent overtuigd is van de schuld van de verdachte wordt hij doorverwezen naar de vraag over de strafmaat op de laatste pagina. De vragen zijn voor alle versies identiek. Alleen de naam van de verdachte verschilt per versie, zodat het voor ons mogelijk blijft onderscheid te maken.

2.4.3 Representativiteit van de steekproef

In onderstaande tabel wordt de inhoud van de steekproef vergeleken met de Nederlandse bevolking.

TABEL 4. GESLACHT

	Nederlandse bevolking	Respondenten
Man	50%	39% (N=94)
Vrouw	50%	61% (N=146)

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 2008

10 Met dank aan de medewerking van de Nederlandse Spoorwegen, in het bijzonder de heer H. Hemelaar, afdeling Marktonderzoek en Advies.
11 Er is een schatting gemaakt, omdat niet precies is bijgehouden hoeveel reizigers niet bereid waren mee te werken aan het onderzoek.

Uit bovenstaande tabel blijkt dat het geslacht van de respondenten in de steekproef niet representatief is voor de Nederlandse bevolking. In de steekproef zijn vrouwen oververtegenwoordigd.

TABEL 5. LEEFTIJD

	Nederlandse bevolking	Respondenten
Jonger dan 20 jaar	24%	14% (N=34)
20-40 jaar	26%	48% (N=115)
40-65 jaar	35%	30% (N=72)
65-80 jaar	11%	8% (N=19)
Ouder dan 80 jaar	4%	0% (N=0)

Bron: CBS, 2008

Zoals in bovenstaande tabel te zien is, is de groep respondenten tussen de twintig en veertig jaar oververtegenwoordigd in de steekproef. Zoals verwacht is de groep respondenten jonger dan twintig jaar ondervertegenwoordigd.

TABEL 6. OPLEIDING

	Nederlandse bevolking	Respondenten
Primair onderwijs	9%	1% (N=2)
Vmbo/mbo-1 ¹²	21%	10% (N=24)
Havo/vwo/mbo ¹³	42%	36% (N=87)
HBO/WO-bachelor ¹⁴	18%	24% (HBO) (N=58)
WO-master/doctor	11%	26% (WO) (N=62)

Bron: CBS, 2006

Opmerking: drie procent van de respondenten heeft geen opleiding, een andere opleiding of heeft de vraag niet ingevuld. Bij deze tabel zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste zijn de respondenten van 65 jaar en ouder niet meegenomen in deze tabel. Dit is gedaan, omdat het CBS alleen gegevens over opleiding van mensen tot en met 64 jaar verzamelt. Een tweede opmerking is dat de categorieën opleidingen die het CBS hanteert niet overeenkomen met de categorieën uit onze vragenlijst. Het CBS verdeelt het wetenschappelijk onderwijs in twee categorieën, namelijk HBO/ WO-bachelor en WO-master/doctor. In onze vragenlijst zijn HBO en WO twee aparte categorieën. De data van dit onderzoek zijn hierdoor niet precies te vergelijken met de gegevens van het CBS.

Uit bovenstaande tabel is af te lezen dat onze steekproef meer hoogopgeleide respondenten bevat dan de Nederlandse bevolking. Concluderend is de steekproef niet representatief voor de Nederlandse bevolking.

12 Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs/Middelbaar Beroepsonderwijs (dit komt overeen met het secundair onderwijs in België).
13 Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs/Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs/Middelbaar Beroepsonderwijs (dit komt overeen met het secundair onderwijs in België).
14 Hoger Beroepsonderwijs/Wetenschappelijk Onderwijs (dit komt overeen met het hoger onderwijs in België).

3 RESULTATEN

3.1 Bewijsbeslissing

In deze paragraaf worden de resultaten betreffende de vijf hypothesen over de bewijsbeslissing behandeld. In tabel 7 staat het percentage schuldigverklaringen per versie. Twee respondenten hebben wij buiten de analyse gehouden, omdat zij de vraag over de bewijsbeslissing niet hebben ingevuld. Daarnaast heeft één respondent een straf opgelegd van 60 maanden en twee respondenten een straf van 36 maanden. Deze extreme waarnemingen hebben een grote invloed op het gemiddelde, zodat wij de antwoorden van deze proefpersonen buiten alle analyses hebben gehouden. Als gevolg hiervan bedraagt het totale aantal respondenten 240.

TABEL 7. PERCENTAGE SCHULDIGVERKLARINGEN

	Schuldig	Onschuldig	N
Z-	29	71	73
Z+	31	69	74
S-	96	4	46
S+	100	0	47

TABEL 8. VOOR HET ONDERZOEK RELEVANTE T-WAARDEN¹⁵ IN DE BEWIJSBESLISSING

	Z-	Z+	S-	S+
Z-		-.30	-10.89**	
Z+	-.30			-12.72**
S-	-10.89**			-1.43
S+		-12.72**	-1.43	

*** Dit resultaat is significant bij $p < .01$ ¹⁶*

Uit tabel 7 blijkt dat bijna alle respondenten die de sterk-bewijsversie hebben beoordeeld, overtuigd zijn van de schuld van de verdachte. Bovendien is te zien dat het bewijs in de zwak-bewijsversie sterk genoeg is, omdat ongeveer een derde van de respondenten tot een schuldigverklaring is overgegaan.

Er kan een vergelijking worden gemaakt tussen de versies waarin de overtuigingskracht van het bewijs varieert, maar de maatschappelijke onrust gelijk blijft. Dit komt tot uitdrukking in assumptie één, waarin wordt beweerd dat in Z- minder mensen tot schuldigverklaring overgaan dan in S-. Uit tabel 7 is af te lezen dat bij Z- 29% van de respondenten schuldig verklaart. Bij S- is dit 96%. Dit verschil is significant ($p < .01$) en dus wordt de hypothese bevestigd.

Wat betreft de versies met maatschappelijke onrust, is de verwachting in assumptie twee dat in Z+ minder mensen overgaan tot schuldigverklaring dan in S+. In de versie Z+ verklaart 31% en in S+ 100% van de respondenten de verdachte schuldig. Dit verschil is significant ($p < .01$), zoals blijkt uit tabel 8, waardoor de hypothese kan worden bevestigd. Dit resultaat ligt geheel in de lijn van verwachting, omdat de schuldigverklaring gebaseerd wordt op het aanwezige bewijs. In een zaak met zwak bewijs raken

15 De T-waarde is de uitkomst van een T-toets. Deze toets kan worden gebruikt bij het vergelijken van gemiddelden van twee verschillende groepen.

16 Dit houdt in dat de kans dat het gevonden verband op toeval berust kleiner is dan 1%.

logischerwijs minder mensen overtuigd van de schuld van de verdachte. Dit significante verschil bevestigt dat de manipulatie van de overtuigingskracht van het bewijs goed is uitgevoerd.

De derde hypothese, waarin enkel de mate van maatschappelijke onrust varieert, moet worden verworpen. Deze hypothese luidt dat in Z+ meer mensen overgaan tot schuldigverklaring dan in Z-. Bij Z+ verklaart 31% en bij Z- 29% van de respondenten de verdachte schuldig. Uit tabel 8 blijkt dat dit verschil niet significant is en dus niet te onderscheiden is van toeval.

Hypothese vier stelt dat in S+ meer mensen over gaan tot schuldigverklaring dan in S-. Het bewijs is in deze versies even sterk, de mate van maatschappelijke onrust is gemanipuleerd. In tabel 8 is af te lezen dat in S+ 100% van de respondenten overgaat tot schuldigverklaring tegenover 96% in S-. Zoals blijkt uit tabel 8, is dit verschil niet significant, waardoor de hypothese niet kan worden bevestigd. Uit de analyse blijkt dat het toevoegen van maatschappelijke onrust in de strafzaak geen invloed heeft op de bewijsbeslissing; van onrustdoorwerking is dus geen sprake.

Tot slot moet ook de laatste hypothese over de bewijsbeslissing verworpen worden, omdat uit de vorige hypothesen blijkt dat onrustdoorwerking niet kan worden aangetoond.

3.2 Strafmaat

Alle respondenten die de verdachte schuldig bevonden, legden hem een straf op. Enkele respondenten echter schreven nog een aanvullende taakstraf, vergoeding van de schade of medische hulp op, naast het lijntje waarop zij het aantal maanden gevangenisstraf konden invullen. In de analyse zijn deze gegevens niet meegenomen, omdat zij moeilijk om te rekenen zijn naar maanden gevangenisstraf. In de onderstaande tabel staat de gemiddelde straf per versie beschreven.

TABEL 9. STRAFMAAT IN MAANDEN

	Gemiddelde straf	StdDev ¹⁷	N
Z-	9.8	5.9	20
Z+	9.6	6.7	22
S-	9.1	5.9	44
S+	9.6	6.2	47

TABEL 10. VOOR HET ONDERZOEK RELEVANTE T-WAARDEN IN STRAFMAAT

	Z-	Z+	S-	S+
Z-		-.08	-.47	
Z+	-.08			-.05
S-	-.47			.40
S+		-.05	.40	

* $p < .05$

17 De standaarddeviatie is een statistische maatstaf die de spreiding rondom een gemiddelde aangeeft.

Hypothese zes stelt dat de gemiddelde straf in Z- lager is dan in S-, omdat we verwachten dat burgers compensatoir straffen. In tabel 9 staat echter dat de gemiddelde straf 9.8 maanden is in Z- en 9.1 maanden in S-, wat geen significant verschil is.

Ook hypothese zeven moet worden verworpen. Daarin staat dat in Z+ de gemiddelde straf lager is dan in S+. Dit is niet het geval, omdat zowel in Z+ als in S+ de gemiddelde straf 9.6 maanden is. Dit betekent dat burgers voor hun twijfel over schuldigverklaring op basis van zwak bewijs niet compenseren in hun oordeel over de straf.

Onze verwachtingen ten aanzien van het legitiem onrusteffect blijken niet te kloppen. Hypothese acht stelt dat de gemiddelde straf in Z- lager is dan in Z+. De gemiddelde straf is 9.8 maanden in Z- en 9.6 maanden in Z+. Dit verschil is echter niet significant, zoals blijkt uit tabel 10 en daarom kan de hypothese niet worden aangenomen. Dit verschil is echter niet significant, zoals blijkt uit tabel 10 en daarom kan de hypothese niet worden aangenomen. Het resultaat is zelfs tegengesteld aan onze verwachting: bij zwak bewijs zonder onrust wordt zwaarder gestraft dan bij zwak bewijs met onrust. Ook hypothese negen, waarin wordt verwacht dat de gemiddelde straf in S- lager is dan in S+, kan niet worden bevestigd. De gemiddelde straf is 9.1 maanden in S- en 9.6 maanden in S+. Uit de T-toets blijkt echter dat dit verschil niet te onderscheiden is van toeval, omdat het niet significant is. Wij kunnen dus niet aantonen dat de aanwezigheid van maatschappelijke onrust van invloed is op de strafmaat.

Tot slot wordt in hypothese tien gesteld dat het verschil in strafmaat tussen Z- en S- kleiner is dan het verschil in strafmaat tussen Z+ en S+. Het gaat om een interactie tussen compensatoir straffen en onrust. Er is echter geen sprake van deze twee effecten. Daarom dient ook hypothese tien verworpen te worden.

Kortom, uit de analyse is gebleken dat, van de verwachte effecten, enkel de invloed van de overtuigingskracht van het bewijs op de bewijsbeslissing significant is. Van belang is op te merken dat er geen patroon te vinden is in de significante verschillen in het aantal schuldigverklaringen en de gemiddelde straf naar achtergrondkenmerken zijn gevonden.¹⁸ De resultaten zijn dus niet beïnvloed door de achtergrondkenmerken van respondenten.

4 DISCUSSIE

Uit de beantwoording van de hoofdvraag is gebleken dat de rechtsprekende burger niet trapt in de valkuil; de twijfel over de schuldigverklaring op basis van zwak bewijs en over de aanwezigheid van maatschappelijke onrust, heeft geen effect op de strafmaat. Dus naast compensatoir straffen kunnen ook onrustdoorwerking en een legitiem onrusteffect niet worden aangetoond. Dit is een opvallende constatering, omdat wij hadden verwacht dat burgers zwaarder zouden straffen, naarmate de maatschappelijke onrust groter is. Daarnaast is het opmerkelijk dat, in alle versies van de strafzaak, de gemiddelde straf die burgers opleggen in ons onderzoek lager ligt dan de vordering van de Officier van Justitie. Voor deze constatering kunnen we een tweetal verklarin-

¹⁸ Uit de Pearson correlatie test blijkt dat slechts de samenhang tussen leeftijd en het aantal schuldigverklaringen bij versie Z- ($P = 0.249$, $< .05$), de samenhang tussen opleiding en het aantal schuldigverklaringen bij versie Z+ ($P = 0.34$, $< .01$) en de samenhang tussen leeftijd en de hoogte van de strafmaat bij versie Z+ ($P = 0.486$, $< .05$) en bij versie Z- ($P = 0.79$, $< .01$) significant zijn. Omdat deze correlaties slechts voor één of (in het geval van de samenhang tussen leeftijd en hoogte van de strafmaat) twee versies significant zijn, zijn zij van verwaarloosbare invloed op de eindresultaten van dit onderzoek.

gen geven. Allereerst is er, in onze strafzaak, geen individueel slachtoffer met fysiek letsel of financiële schade. Hierdoor tonen de respondenten mogelijk meer clementie met de dader, waardoor zij niet de behoefte hebben hem streng te straffen. Een mogelijke tweede verklaring voor de relatief lage straf is, dat burgers beter nadenken over de strafzaak en niet zomaar een extreem hoge straf opleggen. Dit druist in tegen onze verwachtingen omdat in het onderzoek van De Keijser, Van Koppen en Elffers (2006) wordt beweerd dat burgers zwaarder willen straffen dan de rechter doet. Ook in de media klinkt door dat burgers hoge straffen vorderen voor daders in zaken die veel media-aandacht hebben gekregen. Nader onderzoek is nodig om deze mogelijke verklaringen aan te tonen.

Voor het niet optreden van de verwachte effecten zijn enerzijds verklaringen op het methodologische en anderzijds op het inhoudelijke vlak te geven.

Op methodologisch vlak is het mogelijk dat de manipulatie van maatschappelijke onrust in de strafzaken onvoldoende is uitgewerkt, waardoor de respondenten deze niet hebben opgemerkt. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het niet optreden van onrustdoorwerking en het legitiem onrusteffect. Wij denken echter dat de onrust voldoende gemanipuleerd is. Allereerst omdat de omschrijving van de maatschappelijke verontwaardiging in de vordering van de Officier van Justitie uitgebreid, in een aparte alinea, is benadrukt. We hebben ervoor gekozen de onrust niet zwaarder aan te zetten, omdat dan de kans bestaat dat de onrust wordt overdreven en de strafzaken ongeloofwaardig worden. Daarnaast is gebleken dat de manipulatie van de overtuigingskracht van het bewijs wel geslaagd is; het gevonden verschil in aantal schuldigverklaringen tussen de zwak- en sterk-bewijsversie is significant. Omdat de overtuigingskracht van het bewijs voldoende gemanipuleerd is, nemen we aan dat dit ook voor de maatschappelijke onrust geldt.

Een tweede methodologische verklaring kan zijn dat de niet-representatieve steekproef de resultaten beïnvloedt. Uit de analyse bleek echter dat de achtergrondkenmerken geen significant effect hebben op de resultaten.

Een derde verklaring voor het uitblijven van de verwachte effecten is de keuze voor een brandstichting. Het is mogelijk dat de maatschappelijke onrust samenhangt met het type delict. Een geweldsmisdrijf of een zedendelict zou bijvoorbeeld meer onrust kunnen veroorzaken dan brandstichting. Daarnaast hebben wij ervoor gekozen om de strafzaken te baseren op één delict. Het voordeel hiervan is een hoge interne validiteit van het onderzoek en dus een causaal verband tussen de gemanipuleerde factoren en de geobserveerde effecten (Bijleveld, 2005). De externe validiteit, ofwel de generaliseerbaarheid van dit experimentele onderzoek heeft daarentegen een lage waarde; in dit onderzoek betekent dit dat de uitkomsten niet van toepassing zijn op andersoortige delicten. Toekomstig onderzoek zou kunnen uitwijzen of bij de keuze voor andere delicten de maatschappelijke onrust wel van invloed is op de bewijsbeslissing en de straf-toemeting.

Ten slotte kan er een kanttekening geplaatst worden bij de wijze van dataverzameling. Een mogelijke consequentie van het benaderen van treinreizigers is dat niet alle respondenten de strafzaak serieus en geconcentreerd hebben bestudeerd, omdat het door-gaans erg rumoerig is in de trein. Wij gaan er echter van uit dat dit niet het geval is, omdat we veel positieve reacties hebben gekregen en de meeste respondenten geïnteresseerd waren.

Een mogelijke inhoudelijke verklaring voor het uitblijven van de onderzochte effecten, is dat de theorie over compensatoir straffen geen hout snijdt. Omdat uit de resultaten is

gebleken dat burgers niet compensatoir straffen, wankelt de suggestie van De Keijser en Van Koppen (2004) dat zij dit wel zouden doen, omdat het hen aan professionaliteit ontbreekt.

LITERATUUR

- BIJLEVELD, C.C.J.H. (2006). *Methoden en Technieken van Onderzoek in de Criminologie*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- BUNT, H.G. VAN DE, KEIJSER, J.W., & ELFFERS, H. (2004). *Rechters en de media: een knelkoppeling*. Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- BUNT, H.G. VAN DE, & MEVIS, P.A.M. (2004). Het rechterlijk oordeel in strafzaken ter discussie. In J.W. DE KEIJSER & H. ELFFERS (eds.), *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter. De wisselwerking tussen rechter en samenleving* (pp. 5-20). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- BURUMA, Y. (2006). Recht spreken in de dramademocratie. Kanttekeningen bij lekenrechtspraak en motiveringsvereisten. *Delikt en Delinkwent*, 77(10), 1077-1088.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2006). *Beroepsbevolking naar onderwijs niveau /-richting*. Geraadpleegd op 21 april 2008 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=70896NED&D1=0-1&D2=0&D3=0-2,7,20,24,1&D4=0&D5=0-4&D6=1&VW=T>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2008). *Bevolking: kerncijfers naar diverse kenmerken*. Geraadpleegd op 21 april 2008 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37296NED&D1=0-51&D2=0,10,20,30,40,50,57-58&HDR=G1&STB=T&VW=T>
- CORSTENS, G.J.M. (2005). *Het Nederlands strafprocesrecht*. Deventer: Kluwer.
- CROMBAG, H.F.M, KOPPEN, P.J. VAN, & WAGENAAR, W.A. (1994). *Dubieuze zaken: de psychologie van strafrechtelijk bewijs*. Amsterdam: Contact.
- DIRX, E., TILLEMANN, B., & VAN ORSHOVEN, P. (2001). *De Valks Juridisch Woordenboek*. Antwerpen: Intersentia.
- ELCHARDUS, M. (2004). *De dramademocratie* (3e druk). Lannoo: Tielt.
- ELSEN, N. (2004). *Visies van burgers op straf*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- KEIJSER, J.W. DE, BUNT, H.G. van de, & Elffers, H. (2004). Strafrechters over maatschappelijke druk, responsiviteit en de kloof tussen rechter en samenleving. In J.W. DE KEIJSER & H. ELFFERS (eds.), *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter. De wisselwerking tussen rechter en samenleving* (pp.21-52). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- KEIJSER, J.W. DE, ELFFERS, H., & HESSING, D.J. (2002). Van doelbewust publiek naar doelmatige rechters. *Nederlands Juristenblad*, 77(1), 1-4.
- KEIJSER, J.W. DE, & KOPPEN, P.J. van (2004). Compensatoir straffen. Over de relatie tussen bewijs, overtuiging en straf. In J.W. de Keijser & H. Elffers (eds.), *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter. De wisselwerking tussen rechter en samenleving* (pp.133-183). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- KEIJSER, J.W. DE, KOPPEN, P.J. VAN, & ELFFERS, H. (2006). *Op de stoel van de rechter. Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?* Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- KOPPEN, P.J. VAN, & KEIJSER, J.W. de (2002). Beslissende rechters. In P.J. VAN KOPPEN, D.J. HESSING & H. MERKELBACH (eds.), *Het recht van binnen: De psychologie van het recht* (pp.801-811). Arnhem: Gouda Quint.
- MONTESQUIEU, Ch. (1748/1834). *De l'esprit des lois*. Paris: Lebigre.
- NIJBOER, J.F. (1999). De eeuw van de strafrechter: een schets. *Justitiële verkenningen*, 25(9), 74-87.

NOÏE, L. VAN, & LAMET, W. (2008). Burgers, criminaliteit en het strafklimaat: de kloof tussen opinie en feiten. In P. Schnabel (eds.), *Vroeger was alles beter. Sociaal en Cultureel Planbureau Nieuwjaarsuitgave 2008* (pp.20-26). Den Haag: SCP.

Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (2006). *Ontsnappen aan medialogica: TBS in de maatschappelijke beeldvorming* (adviesrapport). Den Haag: RMO.